УДК 811. 161. 2’37 : 81’373 : 94 (477.64) (092) “1786”

РИБАЛЬСЬКА ЛЕКСИКА ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВЖИТКУ В ПОДОРОЖНІХ ЗАПИСКАХ В.ЗУЄВА «О БЫВШИХ ПРОМЫСЛАХ ЗАПОРОЖСКИХ КАЗАКОВ И НАИПАЧЕ РЫБНОМ»

Христич І.А., здобувач

Запорізький державний університет

Стаття присвячена дослідженню семантичних груп рибальської лексики запорозького козацького вжитку. Фактичний матеріал підібрано за подорожніми записками В.Зуєва

Ключові слова: рибальська лексика, етимологія, запозичення, архаїзми, історизми, загальновживані слова.

Христич И.А. РЫБОЛОВЕЦКАЯ ЛЕКСИКА, УПОТРЕБЛЯЕМАЯ ЗАПОРОЖСКИМИ КАЗАКАМИ В ДОРОЖНЫХ ЗАПИСКАХ В.ЗУЕВА «О БЫВШИХ ПРОМЫСЛАХ ЗАПОРОЖСКИХ КАЗАКОВ И НАИПАЧЕ РЫБНОМ» / Запорожский государственный университет, Украина.

Статья посвящена изучению семантических групп рыболовецкой лексики, употребляемой запорожскими казаками. Фактический материал подобран по дорожным запискам В.Зуева.

Ключевые слова: рыболовецкая лексика, этимология, заимствования, архаизмы, историзмы, общеупотребительные слова.

Christich I.A. THE FISHMAN LECSICS WHICH USED BY COSACS IN TRAVELLING NOTES OF V.ZUEV «ABOUT FORMER FISHERY OF ZAPOROZHYE COSACS» / Zaporizhzhya state university, Ukraine.

The article is devided to the studying of the semantic groups of the fisheman lecsics, which used by zaporozhye cosacs. The phonetic material selected in travelling notes written by V.Zuev.

Key words: fishman lecsic, etymology, neologisms, archaisms, historisms, words of common usage.

Рибальство було однією з головних підвалин економіки Запорозької Січі. Воно забезпечувало значну частину потреб запорозьких козаків у продуктах харчування. Крім того, риба була одним із головних продуктів запорозького експорту, який надавав переважній більшості січового товариства кошти на озброєння, одяг тощо [1].

Подорожні записки В.Зуєва [2] цікавили і цікавлять учених при дослідженні історії Південної України останньої чверті XVIII століття. До цього часу вивчення цієї пам’ятки мовознавцями не проводилося, хоча в ній зафіксована живомовна стихія запорозького козацького вжитку.

Спостереження В.Зуєва над рибними промислами запорозьких козаків були надруковані в місяцеслові на 1786 рік [3]. Ці спостереження – результат зимівлі В.Зуєва в Херсоні. На жаль, він не акцентував увагу на тому, якого походження отримані ним відомості, але обізнаність із технікою рибного промислу запорозьких козаків дає підстави вважати, що інформація отримана безпосередньо від діючих осіб як запорозького промислу, так і рибної торгівлі. У місті він мав можливість спілкуватися з колишніми запорозькими козаками, які приїздили на торги, а також із торговцями, які купували рибу в запорозьких козаків. Крім того, він міг спостерігати техніку рибної ловлі запорозьких козаків та рибні заводи безпосередньо на Дніпровському лимані [4,270].

У своїх записках В.Зуєв намагався достовірно передати усе почуте й побачене. Наявні в записках про запорозький промисел найменування та поняття, які не характерні для економічного життя російської держави (та навіть і для окремих регіонів України) і, може, були навіть незрозумілі самому В.Зуєву, – передані доволі правильно.

Дослідивши мову подорожніх записок В.Зуєва, рибальську лексику запорозького козацького вжитку ми поділили на такі семантичні групи:

1. Лексика на позначення знарядь дії: ***невід, сітка (сіть), косяк, мережа, бредень, самолов, куга, проріж, довбня, поплавок***. Наприклад: *Орудия рыболовные у запорожцев шести родов: неводы, большия и разные мелкие сети, косяки, мережи и самоловы* [5, 272]; *Через сутки подымают косяк и рыбу, которая из ячей ни в зад ни вперед вырваться не может и убивают долбнями* [5, 273]; *Оные опущают на дно на открытом лимане навязав к одной стороне тяжелые камни, а к другой, на веревки пуки камыша, // называемые куги, которые плавая по поверхности держат сеть стеною* [5, 273].

Невід. Лексема “невід” – запозичення з давньоісландської мови [6, III, 114]. Значення її збереглося [див. 7, V, 262].

Сіть. Етимологічно лексема “сіть” - праслов’янського походження **sěťь*. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у двох значеннях: “сіть”, “сітка – це сіть, за розміром менша за невід для ловлі риби, а також птахів ” [8, IV, 128]. У сучасній українській мові лексема “сіть” зберегла своє перше значення, а друге – використовується лише в переносному значенні [7, IX, 234].

Косяк. За походженням лексема “косяк” – звуконаслідувальне слово [9, II, 350]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована як багатозначна: “гострий кут”, “колоди, які кріпляться між двома стовпами (у вигляді літери М”, “шмат сіті; з шести косяків зшивається бредень”, “канат для якоря на дніпровському човні”, “невеликий табун коней” [8, II, 292]. У сучасній українській мові ця лексема втратила свої первинні значення і вживається лише в таких: “розм. одвірок”, “скупчення риб у період нересту”, “те саме, що зграя” [7, IV, 309].

Мережа. Лексема “мережа” – праслов’янського походження - **merža* “(плетена) сітка” [6, III, 440]. Б.Грінченко у своєму словнику дає лексемі “мережа” таке пояснення: “неводъ съ большими очками” [8, II, 417]. У сучасній українській мові ця лексема зберегла своє значення і набула нових: “*перен*. те, що нагадує своїм виглядом багато схрещених, переплетених ліній”, “сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв’язку, каналів і т.ін.”, “сукупність однорідних закладів, підприємств і т. ін., розташованих на певній території” [7, IV, 674].

Бредень. Етимологічно лексема “бредень” - від праслов’янського **brьsti* < **brьdti, broditi* [6, I, 252-253]. У словнику Б.Грінченка лексема “бредень” подана зі значенням: “коротка рибальська сіть від 3 до 6 саж довжиною” [8, I, 96]. У “Словнику української мови” ця лексема не зафіксована.

Самолов. Лексема “самолов” виникла внаслідок поєднання двох основ за допомогою голосного. У словнику Б.Грінченка ця лексема не зафіксована. У сучасній українській мові вона вживається в значеннях: “*мисл.* самодіюча пастка для ловлі звірів і птахів”, “різновид риболовної снасті” [7, IX, 39].

Куга. Походження лексеми “куга” – неясне. Б.Грінченко в словнику подає два значення цієї лексеми: “водяні рослини”, “дерев’яний поплавок до неводу або сіті” [8, II, 318]. У “Словнику української мови” лексема “куга” зі значенням “дерев’яний поплавок” не зафіксована [7, IV, 383].

Довбня. Лексема “довбня” – праслов’янського походження від “довбати”, “довбти” [6, II, 99]. У словнику Б.Грінченка вона подана зі значенням “великий дерев’яний молот” [8, I, 401]. У сучасній українській мові ця лексема дещо розширила своє значення: “великий, переважно дерев’яний молот або взагалі велика дерев’яна палиця з потовщенням на кінці”, “ *перен., лайл*. про нетямущу, дурну людину” [7, II, 330].

Поплавок. У словнику Б.Грінченка лексема “поплавок” зафіксована у своєму прямому значенні [8, III, 332]. У сучасній українській мові ця лексема збереглася і набула нового значення: “надутий повітрям прогумований мішок, який використовують як опору при швидкому наведенні мостів, лаштуванні паромів”, “те саме, що поплавище – прикріплений до дна предмет, що утримується на поверхні води і вказує на місцезнаходження рибальського знаряддя” [7, VII, 207].

До цієї семантичної групи належить і лексема “ **проріж**”, значення якої В.Зуєв докладно пояснює: “*Однако для крупной белой рыбы делают особые сети длинною в 50 сажен, у коих ячейки больше, нежели у невода, если же при всем том они еще часты, то в таком случае прикрывают ее другою, у коей ячеи гораздо пространнее, и тогда первую мелкоячейную во многих местах продевают сквозь другую, крупноячейную, наподобие рукавов и называют прорежью”* [5, 272]. Треба зазначити, що ні в словнику Б.Грінченка, ні в “Словнику української мови” лексема “проріж” не зафіксована.

2. Лексика на позначення назв риби: ***короп, лящ, судак, щука, білизна, вирезуб, тарань, чехоня, секрет, окунь, бики, осетр, белуга, чечуга, пістрюга, сом, камбала, скумбрія, оселедець, карась, лин***. Наприклад: *Рыба во всегдашнее время в Днепре ловящаясь суть: карпы, лещи, судаки, щуки, белезны, вырезубы, тарани, чехони, секрети, окуни, и бики, из коих, как скоро лед вскроется, первейшая по красной рыбе появляется тарань. Лини и караси водятся только в речках в Днепре впадающих и в ближайших к ним озерах. Красная или по тамошнему черною называемая рыба, осетры, белуги, чечуги, пистрюги, сомы, хотя заходят в Днепр, но больший их лов бывает в Лимане. Камбала, скабрия и сельди ловятся только в Лимане* [5, 272];

Короп. Лексема “*карп*” (*короп*) – запозичення із середньонижньонімецької мови (снн. *karpe (n)*, як і двн. *karpfo*, нвн. *karpfet*) [6, II, 395]. У сучасній українській мові ця лексема вживається у своєму прямому значенні [див. 7, IV, 298].

Лящ. Лексема “лящ” – похідне утворення від звуконаслідувальної основи *lesk-ati, lešč-ati* (**ljaščati*); назва пояснюється тим, що під час нересту лящі вискакують у повітря і, падаючи, ударяють (ляскають) по воді [6, III, 345]. У словнику Б.Грінченка лексема “лящ” подана у двох значеннях: “назва риби”,

“ляпас” [8, II, 394]. У сучасній українській мові багатозначність цієї лексеми повністю збереглася [7, IV, 583].

Судак. Щодо походження лексеми “судак” вченими ведуться суперечки. Деякі вважають, що нововерхньонімецьке *Zander* “судак” – запозичення зі слов’янських мов, в той же час розглядається як похідне від нов.-в.н. *sand* “пісок”, д.-в.-н. *sant* - теж саме, з суф. *–art* - оскільки риба любить піщане дно. Інші вважають, що лексема “судак” – запозичення з тюркських мов або з польської мови [9, III, 795]. Вона вживається в прямому значенні і тепер [8, IV, 225], [7, IX, 823].

Щука. Лексема “щука”, ймовірно, запозичення з фін.-угорських мов [9, IV, 510]. У сучасній українській мові ця лексема вживається у своєму прямому значенні.

Білизна. Похідне від слова “білий”; можливо, назва цієї риби дана за її кольором. У словнику Б.Грінченка подано два значення лексеми “білизна”: “білизна (бѣлье)”, “риба” [8, I. 64]. У сучасній українській мові обидва значення цієї лексеми збереглися [див. 7, I, 181].

Вирезуб. У XVI-XVIII – *виризуб, верезуб* - походить із давнішого **вирізозуб* (у нижній щелепі цієї риби вищерблені зуби, ніби з вирізкою); може бути пов’язане з [*верий*] “вигнутий”; менш переконливе припущення про зв’язок із схв. *вирити* “виглядати, стирчати” і ст.-сл. “витріщити” [6, I, 379]. Значення цієї лексеми дійшло до наших днів без змін [див. 7, I, 467].

Тараня. Етимологія лексеми “тарань” неясна [9, IV,22]. У сучасній українській мові лексема “тараня” зберегла своє первинне значення – “невелика промислова риба родини коропових” і набула нового переносного значення “про худу, високу людину” [7, X, 39].

Чехоня. Лексема “чехоня” – можливо, запозичення зі ср.нім. *Sichling*, *Messerfisch* “чехонь” від *Sichel* “серп”, *Messer* “нож”, а також рос. *сабля* “чеконь” [9, IV, 354]. У сучасній українській мові ця лексема вживається у своєму прямому значенні.

Секрет. Етимологія лексеми “секрет” неясна. Можливо, через посередництво польської мови *sekret* або з французької мови secret від лат. *sēcrētus* “окремий, схований; тайна” [9, III, 593]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у двох значеннях: “секретъ”, “риба” [8, IV, 112]. У сучасній українській мові лексема “секрет” втратила значення назви риби, натомість набула нових значень: “те, що не підлягає розголошенню, що приховується від інших”, “потайний пристрій у механізмах, предметах домашнього вжитку тощо”, “*військ.* додатковий сторожовий пост із кількох осіб, виставлений таємно на найбільш небезпечних підступах з боку противника, а також місце розташування такого поста”, “*фізл.* речовина, яку виробляють залози людини й тварини” [7, IX, 112].

Окунь. Лексема “окунь”(прісноводна хижа риба) - походить від слова “*око”*. Деякі вчені вважають, що ця лексема походить від **ak*- “гострий” та зближують з лит. *akstis* “ость, гастра палка”, др.-пруськ. *aketes* “борона” [9, III, 132]. Значення цієї лексеми збереглося.

Бичок. Етимологія цієї лексеми неясна. У словнику Б.Грінченка зафіксована лексема “бичок”, одне зі значень якої: “риба” [8, I, 59]. У сучасній українській мові ця лексема є загальновживаною: “невелика головата морська риба” [7, I, 172].

Осетр. Лексема “осетр”(велика промислова риба) походить від лит. *ašėtras* “осетр” [9, III, 158]. Значення цієї лексеми збереглося.

Білуга. Лексема “белуга” – це поєднання кореня *бел*- із суф. *–уг(а)* (який походить із *–ога*; ср. польськ. *pstrag* “форель” [9, I, 149]. Значення цієї лексеми збереглося.

Чечуга. В укр. мові “чечуга”, у рос. мові “стерлядь”, походження цієї лексеми пов’язують із рум. *căciugă* – та від угор. *kecsege* “осетр” [9, IV, 356]. У сучасній українській мові лексема “чечуга” як у своєму первинному значенні “цінна промислова риба родини осетрових; стерлядь”, так і з позначкою *діал.* “свиня” [7, XI, 320].

Пестрюга. Лексема “пестрюга” – праслов’янського походження - * *рьstrogъ, *рьstroga*, що пов’язане зі словом “пістрий” [9, II, 250-251]. У сучасній українській мові лексема “пестрюга” вживається у значеннях: “ діал. севрюга”, “форель”. [7, VI, 342].

Сом. Лексема “сом” – запозичення з лит. *šãmas*, лтш. *sams* “сом” [9, III, 716]. У словнику Б.Грінченка ця лексема подана за значенням “назва риби” [8, IV, 167]. У сучасній українській мові ця лексема зберегла своє первинне значення [7, IX, 454].

Камбала. Через російське посередництво лексема “камбала” була запозичена з фінської мови – фін. *kampala*, *kampela [*6, II, 357]. У словнику Б.Грінченка ця лексема не зафіксована. У сучасній українській мові лексема “камбала” має значення: “морська плоска риба з очима на одному боці голови” [7, IV, 81].

Скумбрія. Лексема “скумбрія” – запозичення з нов.-грецької мови [9, III, 662]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у своєму прямому значенні: “назва риби” [8, IV, 146]. У сучасній українській мові її значення повністю збереглося [7, IX, 334].

Оселедець (сельдь). Лексема “сельдь” – запозичення з давн.-сканд. *sild, síld*, давн.-шв. *sild* “сельдь”. Запозичення відбулося до XII ст. [9, III, 597]. Б.Грінченко у своєму словнику подає лексему “оселедець” у двох значеннях: “сельдь”, “хохол, пасмо волосся на вибритій голові” [8, III, 65]. У сучасній українській мові обидва значення збереглися [7, V, 758].

Карась. Етимологічно лексема “карась” - праслов’янського походження - *karasь, karasjь*. Можливо, що це запозичення з якоїсь сусідньої мови (пор. мар. удм. karaka) [6, II, 386-387]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у двох значеннях: “ назва риби: карась”, “назва вола за кольором схожого з опірінням куропатки” [8, II, 220]. У сучасній українській мові друге значення не збереглося [див. 7, IV, 101].

Лин. Етимологія лексеми “лин” неясна. Деякі вчені говорять про спорідненість із лит. *lynas*, лтш. *līnis*, давн.-пруськ. *linis* [9, II, 498]. У словнику Б.Грінченка ця лексема подана за значенням “назва риби” [8, II, 359]. У сучасній українській мові ця лексема зберегла своє первинне значення.

3. Лексика на позначення процесів дії: ***риболовство, ловля/лов/лови, потрошити, полоскати, мочити, банити, солити, в’ялити, проволочити, обварювати, чешуянити, карбувати***. Наприклад: *Приготовление красной рыбы начинают потрошением, откладывая жир, икру и клей особо. Выпотрошенную мочат весною, когда весна еще холодна целые сутки, а летом несколько часов в самом лимане, потом солят весьма круто, а по просолению банят или полощут в воде и после вялят на солнце* [5, 273]; *Белую рыбу приготавливают таким же образом как и красную; т.е. наловив довольное количество занимаются все, кто тут ни есть чешуянием ея и потрошением, однако смотря на количество рыбы на мелкость ее, нельзя не дивиться, с каким проворством все сие упражнение чинится* [5, 273]; *Разложенную солят каждую порознь, кладут в кадки, а по просолении нижут на веревки, банят в воде и развешивают для вяления* [5, 273].

Риболовство. У сучасній українській мові ця лексема зберегла своє значення і набула нового: “ловіння риби; лов, добування риби як галузь народного господарства; рибальський промисел” [7, VIII, 527].

Лов/лови/ловити/. Етимологічно лексема “лов/лови/ловити” - праслов’янського походження від *lovъ* “ловіння звірів, птахів, риб; здобич” та *loviti* “старатися спіймати дичину, полюючи, підстерігаючи; хапати” [6, III, 277]. У словнику Б.Грінченка лексема “лов/лови/ловити/” має значення: “ловля”, “полювання, звірина ловля” [8, II, 373-374]. У сучасній українській мові ця лексема зберегла своє первинне значення і набула нових: “хапати що-небудь на льоту”, “брати, вибирати що-небудь з рідини”, “хватати які-небудь живі істоти з певною метою”, “*перен.* намагатися збагнути, сприйняти слухом, зором”, “ *радіо, розм.* приймати радіохвилі, передачі”, “*перен., розм.* виявляти чиї-небудь помилки, суперечки і т.ін.” [7, IV, 538].

Потрошити. Етимологічно лексема “потрошити” – похідне утворення від “потрох” [9, III, 342]. У словнику Б.Грінченка ця лексема не зафіксована. У сучасній українській мові вона вживається зі значеннями: “виймати нутрощі з убитої тварини”, “*розм.* робити розтин”, “*перен., розм.* витягувати що-небудь звідкись, випорожнювати щось, забирати в кого-небудь (майно, гроші і т.ін.)” [7, VII, 427].

Полоскати. Етимологічно лексема “полоскати” – можливо, звуконаслідувальне праслов’янське **polskati* поряд з **polkati* [9, III, 315]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у своєму прямому значенні [8, III, 287]. У сучасній українській мові вона розширила своє значення і набула нових: “промивати білизну, одяг і т. ін., занурюючи їх у воду й водячи з боку в бік”, “промивати для очищення, освіження або з лікувальною метою рот, зуби і горло”, “*розм.* коливати, розвівати що-небуть”, “*перен., розм.* дуже бити”, “*перен.* те саме. що полоскатися (тріпотіти. коливатися)” [7, VII, 96]

Мочити. Лексема “мочити(мокнути, мочати, мокти)” – праслов’янського походження *močiti, moknoti, mokrъ* [6, III, 499]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у прямому значенні – “мочити, змочувати” [8, II. 450]. У сучасній українській мові вона зберегла своє значення і набула нового: “тримати у воді, у спеціальному розчині, надаючи певних якостей” [7, IV, 815].

Банити. Етимологія лексеми неясна. У словнику Б.Грінченка ця лексема подана в трьох значеннях: “мити, вимивати, виполощувати”, “полоскати”, “бити (людину)” [8, I., 26-27]. У сучасній українській мові лексема “банити” вживається лише у двох значеннях: “мити”, “*перен.* бити” [7, I, 100].

Солити. Етимологічно лексема “солити” - похідне від праслов’янського “*соль”* [9, III, 715]. У словнику Б.Грінченка вона зафіксована у своєму прямому значенні [8, IV, 165]. У сучасній українській мові лексема “солити” зберегла своє первинне значення і набула переносного: “*розм.* робити неприємності, шкодити кому-небудь; насолювати” [7, IX, 443].

В'ялити. Лексема "в'ялити" - запозичення з праслов'янської мови **vędnoti* [6, I, 443]. У словнику Б.Грінченка подано два значення цієї лексеми: "робити в'ялим, в'ялити", "сокрушать, сумувати" [8, I, 261]. У сучасній українській мові лексема "в'ялити" зберегла свої значення: "позбавляти свіжості, соковитості, пружності; присушувати", "*перен.* позбавляти жвавості, рухливості, бадьорості; робити млявим, малорухомим" [7, I, 798].

Проволочити. Лексема "проволочити" – похідне утворення від "волочити" [6, I, 442]. Вона зафіксована у словнику Б.Грінченка у трьох значеннях: "тягнути, волочити", "бити, тягнучи", "боронувати" [8, I, 252]. У сучасній українській мові вона зберегла свою полісемічність і вживається в значеннях: "повільно тягнути, переміщати кого-, що-небудь"; "*заст.* зволікати"; "*перен., розм.* затримувати, уповільнювати хід, здійснення чого-небудь"; "проборонувати" [7, VIII, 144].

Обварювати. За походженням лексема "обварювати" - похідне префіксально-суфіксальне утворення. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована зі значенням: "обварювати, обварити, обдати кип'ятком" [8, III, 3]. У сучасній українській мові вона дещо розширила своє значення: "обливати окропом, гарячою рідиною або злегка проварювати; обпікати окропом, парою і т. ін. (шкіру людини); ошпарювати" [7, V, 469].

Чешуянити. Етимологічно лексема "чешуянити" - похідне утворення від праслов'янського "чешуя" [9, IV, 356]. У "Словнику української мови" ця лексема не зафіксована. Але треба зазначити, що у словнику Б.Грінченка лексема "чешуя" зафіксована як одне із значень лексеми "луска" [8, II, 382].

Карбувати. Етимологічно лексема "карбувати" - запозичення з польської мови – *karbować* "робити нарізки" [9, II, 195]. У сучасній українській мові вона набула нових значень: "робити зарубку, позначку на чому-небудь"; "вирізьблювати що-небудь на металі, камені тощо"; "*перен.* чітко, розмірено відбивати"; "*техн.* обробляти тиском краї заклепкових швів і нещільних з'єднань у металевих виробах, щоб закрити щілини". Із ремаркою "*заст."* ця лексема вживається в значенні "розтинати, різати на частини" [7, IV, 103].

4. Лексика на позначення продуктів рибальського промислу: ***жир, ікра, клей, потрох***. Наприклад: *Жир из красной рыбы вырезывают они ремнями либо кусками и посолив едят с хлебом на подобие ветчины. Клей же вынув из рыбы // вялят несколько на солнце, а после содрав верхнюю кожицу без всякого обваривания сбивают в четырехугольные плитки и так продают* [5, 273].

Жир. Зафіксована в подорожніх записках В.Зуєва лексема "*жир*" (сало) – загальноприйнятої етимології не має [6, I, 198]. У словнику Б.Грінченка подано її у чотирьох значеннях: "Жир"; "корм, здобич (у диких тварин)"; "горішки з дерева бук"; "масть гральної карти" [8, I, 484]. У сучасній українській мові вживається лише два значення: "жир – маслянista, нерозчинна у воді речовина, що входить до складу організму людини, тварини й рослини"; "*розм.* масть гральної карти" [7, II, 530].

Ікра. Етимологічно лексема "*ікра*" – праслов'янського походження **jьkra*, споріднене з лит. *ikras, ikrai* "ікра", лтс. *ikra* [6, II, 294]. У словнику Б.Грінченка ця лексема зафіксована у двох значеннях: "ікра", "вим'я корови" [8, II, 197]. У сучасній українській мові друге значення втрачене, хоча з'явилося нове: "страва з дрібно насічених овочів" [7, IV, 16].

Клей. Лексема "клей" – праслов'янського походження (псл. **kъlějь, *kъlьjь*) [6, II, 456-457]. У словнику Б.Грінченка вона зафіксована зі значенням: "клей, липка речовина" [8, II, 249]. У сучасній українській мові лексема "клей" набула нового значення: "*розм., рідко.* Те саме, що глей (загуслий сік, що виступає на стовбурах деяких фруктових дерев)" [7, IV, 178].

Потрох. Етимологія лексеми "*потрох*" неясна. Можливо, пов'язана з болг. *трохá* - "крошка, шматочок", порівнюючи аналогічні пол. *podrobce*, *podrobki* "потроха, нутрощі" [9, III, 346]. У словнику Б.Грінченка ця лексема не зафіксована. У сучасній українській мові вона зафіксована з ремаркою *"рідко"* у значенні "потрух": "частина нутрощів тварин, переважно придатна для їди", "*діал.* потерть" [7, VII, 429].

5. На позначення місця, де козаки займалися рибальством, зафіксована лексема ***артіль*** (риболовна артіль). Наприклад*: ... сие называлось них варить рыбу на стебло и составляло обыкновеннейшие для рыболовной артели варево* [5, 272].

Артіль. Етимологічно лексема "артіль" – запозичення з тюркських мов через посередництво російської [6, I, 88]. У сучасній українській мові ця лексема є загальновживаною і вживається у значені: "група людей однієї професії або ремесла, які об'єднались для спільної праці на основі усуспільнення засобів виробництва" [7, I, 63].

В.Зуєв у своїх подорожніх записках докладно пояснює значення понять ***голова, крошень/крошевня, рубанка/рубань, боковня, голкова*** на позначення назв сукупності риби за сортом: *"Свежую, соленую или вяленую продавали всегда головами.* ***Головою*** *называется у них известное количество той или другой величины рыбы, так что всякая обыкновенна делима была на четыре сорта. Самой крупной*

белой рыбы, как-то судаков, лещей, вырезубов и тому подобных походит в голову в сто, а больших карпов только пятьдесят, таковой рыбы голова называется // собственно ***крошень*** *или* ***крошевня****. Второй величины голову составляют двести рыб, и как оная при приготовлении обыкновенно на брюхе для приметы, что их две ровняются с одною большою, надрезываются, то и голова прозвана по тому собственным именем* ***рубанкою*** *или* ***рубанью****. Третьей величины рыба кладется в голову пятьсот; она бывает надрезана вдоль поперек по бокам и по тому называется* ***боковнею****. Четвертой величины голова заключает в себе тысячу рыбок, и потому, что ее вялят продевая большими иглами сквозь глаза на веревочках, называется* ***игольнею****"* [5, 274]. Подібна точність може свідчити про запис усних розповідей безпосередньо під час зустрічі із запорозькими козаками. У жодному словнику не зафіксована лексема "крошень/крошевня" зі значенням: "сукупності риби за сортом", хоча у словнику Б.Грінченка знаходимо лексему "крошня" зі значеннями: "рибальський сак", "верх, будка візка" [8, II, 311]. В етимологічному словнику вказується, що лексема "крошень" зі значенням: "гурт білої риби" – очевидно, результат видозміни слова праслов'янського **krosna-ja* < *krosna, krosno* "крошня"(рибальський сак) [6, III, 106]. У "Словнику української мови" ця лексема не зафіксована. Інші лексеми цієї семантичної групи зі значенням "назви сукупності риби за сортом" у жодному словнику не зафіксовані і етимологія їх неясна.

Отже, точність і достовірність переданих В.Зуєвим свідчень про рибний промисел запорозького козацтва, який продовжував своє існування в пониззі Дніпра й після зруйнування Запорозької Січі, зробили ці свідчення чи не хрестоматійними для розгляду питань рибальства на Запорозьких Вольностях, а також при вивченні живомовної стихії тієї історичної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – 568 с.
2. Зуєв В. Подорожні записки від Санкт-Петербурга до Херсона в 1781 і 1782 рр. – Спб., 1782.
3. Зуєв В. О бывших промыслах запорожских казаков и наипаче рыбном // Месяцеслов на 1786 год. – Спб., 1786. – С.1-16.
4. Козирєв В.К. Записки В.Зуєва про рибні промисли запорозьких козаків // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття. – Вип. 6. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 2001. – 334 с.
5. Зуєв В. О бывших промыслах запорожских казаков и наипаче рыбном // Козирєв В.К. Записки В.Зуєва про рибні промисли запорозьких козаків // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної країни Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття. – Вип. 6. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 2001. – 334 с.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К.: Наукова думка. – Т.1 – 1982, Т.2 – 1985, Т.3 – 1989.
7. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
8. Словарь украинского языка. Собранный редакціей журнала "Кіевская Старина": Репринтне видання / Ред., с добавлением собственного материала Б.Д.Гринченка: В 4 т. – К.: Лексикон, 1996.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М.: Прогрес. – Т.1 – 1986, Т.2 – 1986, Т.3 – 1987, Т.4 – 1987.